

DE BITTERZOET VAN DENNIS POTTER, EEN PRODUCTIE VAN HOLLANDIA/ANTIGONE

Bitterzoet (*S. dulcamara*) is een heesterachtige, meestal min of meer windende, 30-200 cm hoge, giftige plant van heggen en kreupelhout. De bladen zijn langwerpig met hartvormige voet, de bovenste vaak geoord drietallig. De bloemkroon is violet (juni-sept.), teruggeslagen, de bessen zijn rood.

Giftige plant, plant waarvan het uit- of inwendig gebruik van een betrekkelijk kleine hoeveelheid, of zelfs maar bij aanraken, tot verschijnselen van vergiftiging aanleiding kan geven. Sommige giftige planten bevatten stoffen die in kleine doses geneeskrachtig kunnen werken. (Encarta 98 encyclopedie)

Dennis Potter is dat uitzonderlijk fenomeen: een toneelschrijver die zijn roem te danken heeft aan de televisie. Zoals het er nu uitziet, met de algehele verlaging van de normen binnen de media, zou hij niet alleen de eerste, maar ook de laatste in zijn soort kunnen zijn. Jonge Britse talenten die vandaag de dag naar de televisie uitkijken, krijgen geen kansen. Daarom worden ze maar toneelschrijver, iets wat mede de 'boom' van de New Writing verklaart. Wie nu voor de televisie schrijft, moet zich plooiën naar de genrewetten. Toegegeven, er worden in Engeland heel boeiende series geschreven. Lynda La Plante heeft zich in de voorbije jaren ontpopt tot een boeiende persoonlijkheid met *Prime Suspect*, en nog maar pas heeft Peter Bowker met *Undercover Heart* een serie van hoge kwaliteit geschreven. Maar die successen behoren tot de misdaad- en politiefilm. Die heel eigenzinnige televisiespelen, waarmee Potter met de regelmaat van de klok op de proppen kwam, maken vandaag nog nauwelijks een kans. Daarvoor moeten niet alleen nieuwe mensen aan het beleid komen, maar moet ook de culturele waarde van de televisie weer een politiek agendapunt worden.

Potter dus. Hij heeft een leven vol pijn, d.w.z. fysieke pijn gekend. Hij kreeg een vervelende huidziekte, die samenging met aanvallen van reuma. Het belemmerde sterk zijn sociaal leven, en Potter besliste om thuis te blijven en te schrijven. Eerst verdiende hij zijn brood met onder meer televisiekritiek, maar later ontdekte hij dat hij een schrijverstalent had. Hij vond in zijn lange carrière zowel de BBC als ITV bereid om zijn televisiespelen uit te zenden. Hij kwam sterk in het nieuws toen hij een 'schandalig' stuk schreef met *Son of Man*, zijn persoonlijke visie op het leven van Jezus. Dat schoot bij moraalridders van de jaren zestig in het verkeerde keelgat. Maar het belette niet dat Potter verder teksten mocht leveren. In 1975 bestelde de BBC een nieuwe tekst - op dat ogenblik had Potter al zowat vijftig televisie-

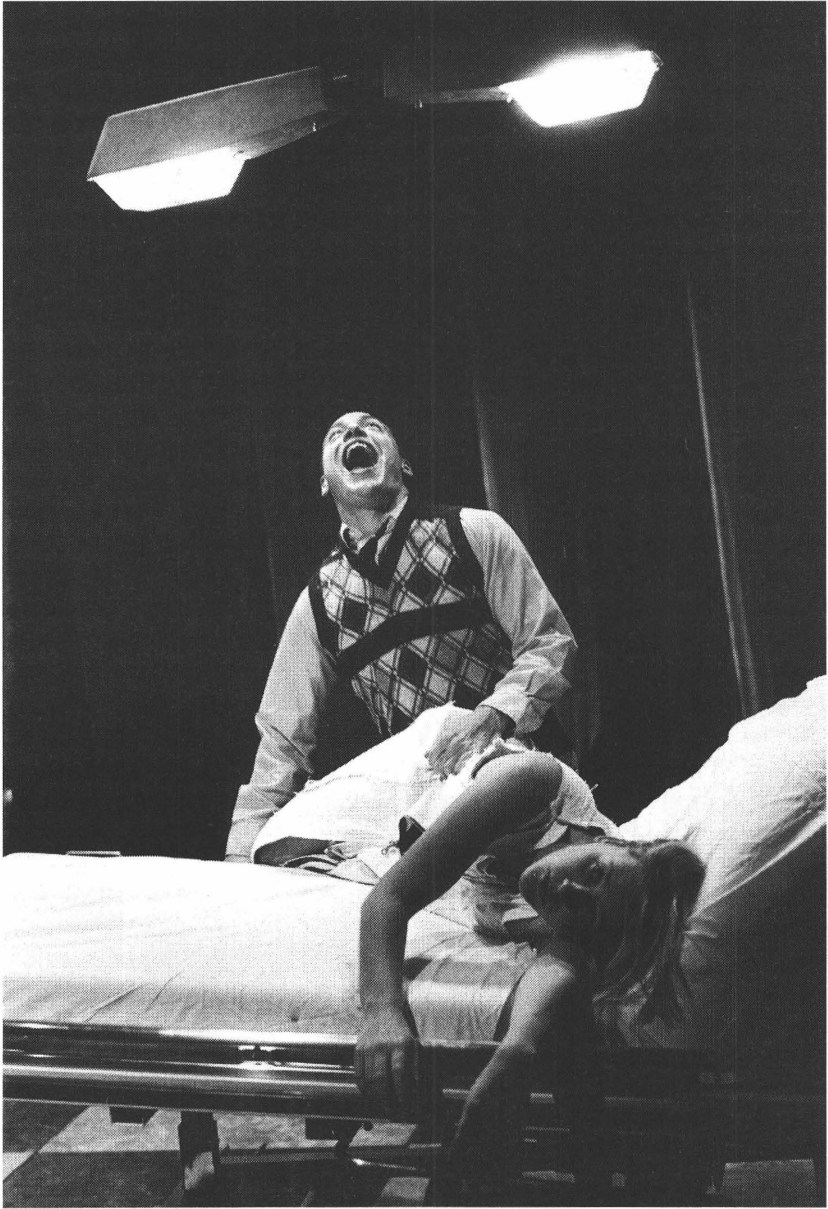
spelen op zijn naam staan. Toen *De Bitterzoet* in 1977 ingeblikt was, schrokken de bazen zich een aap. Ze beslisten om dit spel niet uit te zenden. Potter bewerkte zijn tekst dan maar voor toneel en zo verscheen hij in 1978 als *Brimstone and Treacle*. De BBC zelf wachtte tot 1987 om het toch uit te zenden. De tijden waren veranderd en de reputatie van Potter kon toen niet meer kapot.

Wat de televisiebonzen vrees inboezemde, was het ketterse karakter van het stuk. Potter voert een kleinburgerlijke familie ten tonele. Er is een dochter die in comateuze toestand in bed ligt. Ze was het slachtoffer van een auto-ongeluk, veroorzaakt door haar vader. Haar toestand lijkt hopeloos, al blijft de moeder in haar genezing geloven. De vader heeft alle hoop reeds opgegeven. En dan verschijnt de 'bezoeker'. Het is een jongeman die veel van de familie lijkt af te weten. Zijn gedrag is vreemd. Als Potter laat opmerken dat hij naar zwavel stinkt, is het meteen duidelijk dat we met een incarnatie van de duivel te maken hebben. Dat hij het Kwaad is blijkt pas goed wanneer hij zich aan de weerloze dochter vergrijpt.

Zijn aanwezigheid zal op de lange duur elk van de overige drie personages wezenlijk veranderen. Bij de moeder zorgt hij voor meer levensvreugde en voor een vlag van uitzinnige godsdienstbeleving, waardoor de religie onderuit wordt gehaald. Ook de vader zal hij tot nieuwe inzichten brengen. Deze gefrustreerde man droomt namelijk van een fascistisch regime als ultieme oplossing voor alle problemen van de maatschappij. De duivel volgt hem in zijn politieke fantasieën en trekt de redenering over orde en discipline door tot in de laatste consequenties: aan het eind van deze heilbrengende politiek bevinden zich uitroeingskampen. Maar dat visioen doet de vader beseffen dat hij volledig verkeerd zit, zodat hij van zijn rechts-extremisme bevrijd wordt. Tot slot zal de duivel het meisje voor een tweede maal verkrachten. Maar dank zij de seksuele daad ontwaakt het meisje uit haar geestelijke verdoving. De duivel verdwijnt, en de familie kan weer helemaal heropleven. Alleen de laatste zin van de dochter opent nieuwe perspectieven van nieuw onheil. Want plots wordt alles in een nieuw perspectief geplaatst: wat is er eigenlijk gebeurd tussen vader en dochter, is nu de verontrustende vraag.

In de letterlijke zin kan je dat onschuldig zien als de vader die het fysieke ongeluk heeft teweeggebracht. Maar onderhuids suggereert de hele tekst dat het gaat om incest tussen vader en dochter. De laatste zin laat geen loutering vermoeden. Deze suggestieve zin komt aan als de laatste stomp in de maag van de toeschouwer.

Het gegeven beweegt zich in dat paradoxale morele gebied waar Potter zich graag ophield. Goed en Kwaad zijn begrippen die in zijn eigen leven een belangrijke rol hebben gespeeld. Ze waren de basis van het fundamentalistische protestantisme

De Bitterzoet door Hollandia/Antigone

van zijn familie. Later heeft hij zich daar op allerlei manieren tegen afgezet. Vooral de klassieke vrees voor de seksualiteit heeft hij in vele van zijn teksten aangepakt. Zo is hij hier uitgegaan van de gevaarlijke stelling dat het Kwade, toegepast met de juiste dosis, ook het Goede kan voortbrengen. Het is immers duidelijk dat deze duivel de wonden van de familie heelt, en daarbij de methode gebruikt van de verkrachting van een totaal weerloze. Deze maatschappelijk onaanvaardbare seksuele daad blijkt een sterke therapeutische waarde te hebben. Dit staat natuurlijk haaks op de overtuiging dat incest een verwoestend karakter heeft, zeker als een en ander zich afspeelt in een door schuld getekende gemeenschap.

Als we de duivel zien, als iemand die de diepste verlangens naar bovenhaalt, dan is hij een soort psychiater en zorgt hij voor de noodzakelijke reiniging. Potter, of de verontrustende moralist.

Deze tekst wordt gespeeld door Hollandia in een coproductie met Antigone. Johan Simons heeft zich de voorbije tien jaar gemeld als één van de origineelste theatermakers van de Nederlanden. Hij had een sterk 'gebeitelde' stijl ontdekt, waardoor klein-realistische teksten een heel nieuwe impact kregen. Daarbij stond bij Hollandia steeds de muziek van de taal op de voorgrond, iets waarbij coregisseur Paul Koek een belangrijke rol speelde. Dat leverde een aangrijpende *Stallerhof* op of een pijnlijk ontroerende *La Musica Twee*. Maar de stijl werd over de jaren een keurslijf. Op het ogenblik dat zich dit liet gevoelen, stootte Johan Simons, samen met zijn fetisj-acteur Jeroen Willems, op een nieuwe aanpak. Er kwam meer vrijheid voor de acteur. Deze kon met meer fantasie de tekst aanpakken. *Twee Stemmen* is ondertussen uitgegroeid tot een internationaal succes; want Willems heeft de tekst reeds in het Duits gespeeld. In de toekomst zal hij hoogstwaarschijnlijk zijn Engelse versie in New York kunnen tonen.

Maar deze nieuwe stelling tegenover acteren heeft een grote invloed op het volledige werk van Hollandia. De sporen zijn hier bij *De Bitterzoet* overduidelijk aanwezig. Voor Simons is de tekst van Potter een hele uitdaging, omdat hij tijdens de eerste periode zich volledig afgezet heeft tegen het realistisch spelen van teksten. Potter echter schrijft in een idioom dat zich daar niet toe lijkt te lenen. Het wonder is dat Simons erin slaagt om het realisme van een huiskamer met kleinburgers om een tafel zo uit te vergroten, dat hij toch opnieuw in de theatraliteit terecht komt.

Hierdoor ontsnapt hij volledig aan de Engelse traditionele manier van theatermaken. Hij wordt hierbij uitstekend gediend door zijn vier acteurs. Bert Luppés geeft aan de vader een uitzonderlijke kracht. Hij zit, gespannen als een veer, elke vezel een kwaadaardige agressie, aan tafel. Maar als hij later zijn schuld bekent, weet hij dat

verdriet en die schaamte van die man een tragische dimensie te geven. Door dit lichaam circuleren alleen hevige gevoelens. Daarnaast maakt Frieda Pittoors van de moeder een zachtmoedige vrouw. Zij blijft maar onmachtige, smachtende blikken op haar dochter werpen. Het is een prachtig staaltje van bloedstollende inleving. Zowel Luppès als Pittoors geven een andere inhoud aan het begrip 'realisme', want de 'echtheid' van de situatie wordt volledig aan de hand van theatrale tekens getoond. Hierbij speelt een lichte vertekening een grote rol, zodat de ellende van de kleine huiskamer ook iets relatiefs krijgt. De lichte overdrijving creëert een ironische afstand (daarom wordt er met dit droeve verhaal veel gelachen), maar dit alles wordt zo precies gedoseerd dat de echte pijn des te scherper wordt aanvoeld. De dochter van Carola Arons is dan een stukje zuiver realistisch acteren: zij is het 'lijdend' voorwerp, het spastische meisje dat niet met haar omgeving communiceert. Een heel ander register wordt er van Fedja van Huêt gevraagd.

Hij speelt geen eenduidig karakter. Zijn duivelsrol is waarlijk proteïsch. Hij springt van moment naar moment zonder innerlijke, psychologische logica: nu eens huppelend, dan opgewekt, dan onvermoed dreigend en demonisch. Twee hoogtepunten moeten we noteren: zijn monoloog over de excessen van extreem-rechts voert hij op tot een waarlijk diabolisch moment, zo sterk dat de voorgespiegelde politieke actie meteen ondergraven wordt. En dan dat ogenblik, net voor hij zijn laatste 'wandaad' of 'therapeutisch ingrijpen' zal plegen: hij zit pal vooraan en kijkt uitdagend elk lid van het publiek aan (een effect dat het best werkt in een kleine zaal zoals in het Stuc te Leuven). Je weet niet wat je doen moet, als toeschouwer, ben je medeplichtig, ben je het volgende slachtoffer? Een ogenblik van diepe verwarring. Maar één ding staat vast: Van Huêt is een grote aanwinst voor Theatergroep Hollandia. De grote generatie (Schuurmans, Willems, Luppès) vindt waardige opvolgers. Geen banaal feit in ons theaterleven.

Johan THIELEMANS